

**RIVOJLANAYOTGAN DAVLATLARDA SAVDO SIYOSATINING
BARQAROR IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI: O'ZBEKISTON MISOLIDA
GLOBAL QIYMAT ZANJIRLARIGA INTEGRATSIYA MASALALARI**

**THE IMPACT OF TRADE POLICY ON SUSTAINABLE ECONOMIC
GROWTH IN DEVELOPING COUNTRIES: ISSUES OF INTEGRATION
INTO GLOBAL VALUE CHAINS ON THE EXAMPLE OF UZBEKISTAN**

Ne'matova Elnur Orif qizi

*Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti,
Magistratura bosqichi talabasi*

Annotatsiya

Ushbu maqolada rivojlanayotgan davlatlarda savdo siyosatining barqaror iqtisodiy o'sishga ta'siri ilmiy-tahliliy jihatdan o'rganilgan va O'zbekiston misolida global qiymat zanjirlariga (GQZ) integratsiya masalalari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda proteksionizm va liberallashtirish siyosatlarining afzalliklari va kamchiliklari qiyosiy tahlil qilinib, eksport diversifikatsiyasi, raqobatbardoshlik va texnologiya transferi mexanizmlari baholangan. Ekonometrik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston jahon iqtisodiy tizimiga chuqurroq integratsiyalashuv orqali 2030-yilgacha YaIM o'sish sur'atini 1,5–2,2 foiz bandga oshirish imkoniyatiga ega. Maqola oxirida savdo siyosatini takomillashtirish va GQZ integratsiyasini chuqurlashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: *savdo siyosati, barqaror iqtisodiy o'sish, global qiymat zanjirlari, O'zbekiston, eksport diversifikatsiyasi, proteksionizm, erkin savdo, raqobatbardoshlik, texnologiya transferi, iqtisodiy integratsiya.*

Abstract

This article provides a scientific and analytical study of the impact of trade policy on sustainable economic growth in developing countries, examining issues of integration into global value chains (GVCs) using Uzbekistan as a case study. The research conducts a comparative analysis of the advantages and disadvantages of protectionism and liberalization policies, evaluating mechanisms for export

diversification, competitiveness, and technology transfer. Econometric analysis results indicate that through deeper integration into the global economic system, Uzbekistan has the opportunity to increase its GDP growth rate by 1.5–2.2 percentage points by 2030. The article concludes with practical recommendations for improving trade policy and deepening GVC integration.

Keywords: *trade policy, sustainable economic growth, global value chains, Uzbekistan, export diversification, protectionism, free trade, competitiveness, technology transfer, economic integration.*

1. Kirish

XXI asrda savdo siyosati nafaqat iqtisodiy o'sishni ta'minlashning eng muhim vositalaridan biri, balki barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishning strategik mexanizmi sifatida ham e'tirof etilmoqda. Jahon Savdo Tashkiloti (JST) ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda global tovar savdosi hajmi 24 trillion AQSh dollarini tashkil etib, jahon YaIMining taxminan 27 foizini qamrab oldi. Shu bilan birga, rivojlanayotgan davlatlarning global qiymat zanjirlarida (GQZ) tutgan ulushi sezilarli darajada o'sib bormoqda.

O'zbekiston so'nggi yillarda tub iqtisodiy islohotlarni amalga oshirib, 2017-yildan boshlab tashqi savdoni liberallashtirish, valyuta konvertatsiyasini ta'minlash va xorijiy investitsiyalar uchun qulay muhit yaratish yo'lida izchil qadamlar tashladi. 2022-yilda mamlakatning tashqi savdo aylanmasi 41 mlrd dollarni tashkil etib, so'nggi besh yillikda ikki barobardan ortiq o'sdi. Biroq O'zbekiston eksportining 70 foizdan ziyodi xomashyo va yarim tayyor mahsulotlar — paxta tolasi, tabiiy gaz, oltin va mis — hisobiga to'g'ri kelishi struktural muammo bo'lib qolmoqda.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, O'zbekistonning savdo siyosati va GQZ integratsiyasi o'rtasidagi munosabat ilmiy jihatdan to'liq o'rganilmagan. Tadqiqot maqsadi savdo siyosati instrumentlarining barqaror iqtisodiy o'sishga ta'sirini nazariy va empirik jihatdan tahlil qilish, hamda O'zbekiston uchun GQZ integratsiyasining amaliy yo'llarini belgilashdan iborat.

2. Adabiyotlar sharhi

Savdo siyosati va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabat iqtisodiy nazariyaning markaziy masalalaridan biri bo'lib kelgan. Klassik erkin savdo nazariyasi asoschilari Adam Smit va David Rikardo mutlaq va nisbiy ustunlik tamoyillari orqali xalqaro

ixtisoslashuv barcha savdo ishtirokchilariga foyda keltiradi, deb asoslab berdi. Keyinchalik Heckscher-Ohlin modeli omillar ta'minoti asosida savdo tuzilmasini izohladi.

Zamonaviy tadqiqotlar, xususan Frankel va Romer (1999) panellar bo'yicha regressiya tahlilida savdo hajmining 1 foizga o'sishi mamlakat daromadini 0,5–2 foizga oshirishi mumkinligini aniqladi.¹ Baldwin (2011) «ikkinchi aloqasizlanish» (Second Unbundling) kontseptsiyasini taklif etib, zamonaviy GQZ shakllanishini transport va aloqa xarajatlarining keskin kamayishi bilan bog'ladi.²

Rodrik (2018) esa erkin savdoning rivojlanayotgan davlatlar uchun bir tomonlama foyda keltirmasligi mumkinligini, chunki ular ko'pincha tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchilar bilan xomashyo yetkazib beruvchilar sifatida GQZning quyi bo'g'inida qolib ketishini ta'kidladi.³ Ushbu «qiymat qo'shish tuzoqi» (Value Capture Trap) muammosi O'zbekiston kabi resurslarga boy rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun ayniqsa dolzarb.

Kowalski va boshq. (2015) rivojlanayotgan davlatlarning GQZga integratsiyasi bo'yicha keng ko'lamli empirik tahlil o'tkazib, instituttsional sifat, infratuzilma va inson kapitali GQZ ishtirokini belgilovchi asosiy omillar ekanligini aniqladi.⁴ O'zbekiston kontekstida esa IFC (2023) va OECD (2022) hisobotlari bojxona tartib-taomillarini soddalashtirish va logistika infratuzilmasini rivojlantirish ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilagan.⁵

3. Metodologiya

Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlardan foydalanilgan:

Panel ma'lumotlar tahlili (Panel Data Analysis): 2010–2023 yillar davomida Markaziy Osiyo davlatlari va o'xshash rivojlanayotgan iqtisodiyotlar (Bangladesh, Vetnam, Gruziya) bo'yicha panel ma'lumotlar asosida quyidagi asosiy model qo'llanildi:

$$GDP_{it} = \alpha + \beta_1 Trade_{it} + \beta_2 GVC_{it} + \beta_3 Institution_{it} + \beta_4 Hcapital_{it} + \varepsilon_{it}$$

Bu erda GDP — real YaIM o'sish sur'ati, Trade — tashqi savdo / YaIM nisbati, GVC — global qiymat zanjiriga ishtirok indeksi (OECD TiVA ma'lumotlari asosida), Institution — Jahon Banki Governance Indicators ko'rsatkichi, Hcapital — inson kapitali indeksi (HDI), ε — xato hadi.

Qiyosiy siyosat tahlili: Xitoy, Vetnam va Gruziyaning savdo liberallashuvi tajribasi O'zbekiston bilan taqqoslandi. Ayniqsa Vetnamning JST a'zolidan keyin (2007) GQZga integratsiya modeli batafsil o'rganildi.

Eksport raqobatbardoshligi tahlili: O'zbekiston eksport mahsulotlari bo'yicha Balassa Namoyon Nisbiy Ustunlik (RCA) indeksi hisoblab chiqildi: $RCA_{ij} = (X_{ij} / X_{ij}) / (X_{wj} / X_w)$. $RCA > 1$ bo'lgan sektorlarda raqobatbardoshlik mavjud deb hisoblandi.

4. Asosiy tahlil

4.1. O'zbekiston savdo siyosatining hozirgi holati va tuzilmaviy muammolar

O'zbekistonning tashqi savdo tuzilmasini tahlil qilish bir qator tuzilmaviy muammolarni ko'rsatadi. Eksportning asosiy qismini quyidagi tovarlar tashkil etadi: oltin va qimmatbaho metallar (~30%), tabiiy gaz va neft mahsulotlari (~18%), paxta tolasi va to'qimachilik (~15%), mis va boshqa rangdor metallar (~12%), mevalar va sabzavotlar (~8%), boshqa mahsulotlar (~17%).

1-jadval. O'zbekistonning tashqi savdo ko'rsatkichlari dinamikasi (2018–2023)

Ko'rsatkich	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Eksport (mlrd \$)	11.4	13.2	12.6	16.1	19.9	21.4
Import (mlrd \$)	14.3	17.6	16.9	20.8	27.5	28.1
Savdo balansi (mlrd \$)	-2.9	-4.4	-4.3	-4.7	-7.6	-6.7
Eksport/YaIM (%)	24.1	27.8	25.6	29.2	31.8	29.6
GQZ ishtirok indeksi (%)	38.2	40.1	37.8	42.3	44.6	46.1

Manba: O'zbekiston Statistika qo'mitasi, JST, OECD TiVA ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonning GQZ ishtirok indeksi 2018-yildagi 38,2 foizdan 2023-yilda 46,1 foizga o'sdi — bu ijobiy tendentsiya. Biroq savdo balansi musbat bo'lmasligi va eksport tuzilmasining xomashyoga yo'nalganligi chuqurroq islohotlar zarurligini ko'rsatadi.

4.2. Global qiymat zanjirlariga integratsiya: imkoniyatlar va to'siqlar

GQZga integratsiya — bu shunchaki eksport hajmini oshirish emas, balki ishlab chiqarishning alohida bosqichlarida ixtisoslashish va shu orqali yuqori qo'shimcha qiymat hosil qilishni ta'minlashdir. OECD «Qo'shilgan qiymat savdosi» (Trade in Value Added — TiVA) ma'lumotlariga ko'ra, rivojlangan davlatlar eksportidagi qo'shilgan qiymat ulushi o'rtacha 65–70 foizni tashkil etsa, O'zbekistonda bu ko'rsatkich 42–45 foiz atrofida qolmoqda.

GQZga integratsiya nuqtai nazaridan O'zbekiston uchun eng istiqbolli sektorlar quyidagilardan iborat:

2-jadval. O'zbekistonda GQZga integratsiya uchun ustuvor sektorlar tahlili

Sektor	RCA indeksi	GQZ zanjirida mavjud bo'g'in	Qo'shimch a qiymat salohiyati	Asosiy to'siqlar
To'qimachilik va tikuv	3.8	Xom paxta → ip → mato	Yuqori (readymade garments)	Malakali kadrlar, sertifikatlash
Kimyo sanoati	2.1	Tabiiy gaz → plastik, o'g'it	O'rta-yuqori	Kapital sig'imi, texnologiya
Oziq-ovqat qayta ishlash	2.9	Meva-sabzavot → konserva, sharbat	O'rta	Saqlash logistikasi, sertifikatlash
Elektrotexnika	0.7	Komponent → yig'ish → tayyor mahsulot	Yuqori	FDI jalb etish, kadrlar
Turizm xizmatlari	1.4	Tabiiy va madaniy resurslar	O'rta-yuqori	Infratuzilma, marketing

Manba: OECD TiVA, ITC Export Potential Map, muallifning hisob-kitoblari.

Ayniqsa to'qimachilik sektori e'tiborga molik: O'zbekiston dunyoda yirik paxta ishlab chiqaruvchilardan biri bo'la turib, eksport tuzilmasida tayyor kiyim-kechak ulushi atigi 8–12 foizni tashkil etadi. Vetnamning tajribasi ko'rsatadiki, maqsadli savdo siyosati va xorijiy investitsiyalar yordamida mazkur ulushni 35–40 foizga yetkazish

mumkin (Vetnam 2010-2020 yillar tajribasi).

4.3. Savdo siyosati instrumentlarining samaradorligi: proteksionizm va liberallashtirish

O'zbekiston savdo siyosatining dilemmasini quyidagi kontseptual taqqoslash orqali ko'rsatish mumkin: bir tomondan, mahalliy ishlab chiqaruvchini himoya qilish va import o'rnini bosish strategiyasi (Import Substitution Industrialization — ISI) qisqa muddatda industrial bazani shakllantirish imkonini beradi; boshqa tomondan, eksportga yo'naltirilgan o'sish (Export-Led Growth — ELG) strategiyasi uzoq muddatda texnologik modernizatsiya va raqobatdoshlikni ta'minlaydi.

3-jadval. ISI va ELG strategiyalarining qiyosiy tahlili: O'zbekiston uchun moslik

Mezon	ISI (Import O'rnini Bosish)	ELG (Eksportga Yo'naltirilgan)	O'zbekiston uchun tavsiya
Qisqa muddat (1–5 yil)	Mahalliy sanoatni himoya qiladi	Raqobat yukini oshiradi	Tanlangan sektorlarda ISI
Uzoq muddat (10+ yil)	Texnologik qoloqlik xavfi	Innovatsiya va samaradorlik	Bosqichma-bosqich ELG
Bandlik ta'siri	Qisqa muddatda yuqori	O'rta muddatda barqaror	Ikkalasi muvozanatda
FDI jalb etish	Past (bozor yopiq)	Yuqori (ochiq bozor signali)	ELG preferensiyasi
WTO majburiyatlari	Cheklanadi	Rag'batlantiriladi	JST me'yorlariga rioya

Manba: Muallifning tahlili asosida tuzilgan.

Tadqiqot ko'rsatadiki, O'zbekiston uchun eng maqbul yo'l — «strategik sanoat siyosati» (Strategic Industrial Policy) doirasida tanlangan sektorlarda vaqtinchalik himoya choralari qo'llab, bir vaqtning o'zida eksportga yo'naltirilgan sohalarni faol rag'batlantirish. Xitoy va Janubiy Koreya bu yondashuv bilan 20–30 yil ichida jahon iqtisodiyotida etakchi mavqega erishdi.

4.4. Ekonometrik tahlil natijalari va prognoz

Panel ma'lumotlar regressiyasi (Fixed Effects Model) natijalari quyidagi muhim xulosalarga olib keldi. Birinchidan, tashqi savdo/YaIM nisbatining 10 foiz punktga o'sishi o'zbek iqtisodiyotida YaIM o'sish sur'atini 0,8–1,2 foiz bandga oshirishi mumkin ($\beta_1 = 0.091$, $p < 0.01$). Ikkinchidan, GQZ ishtirok indeksining 5 foiz punktga yaxshilanishi YaIM o'sishiga 0,6–0,9 foiz band qo'shishi kutilmoqda ($\beta_2 = 0.124$, $p < 0.05$).

Ushbu hisob-kitoblar asosida O'zbekiston 2030-yilgacha savdo siyosatini faol isloh qilib, GQZ integratsiyasini chuqurlashtirsa, YaIM o'sish sur'atini hozirgi 5,5–6 foizdan 7–8 foizga ko'tarish potentsiali mavjud. Bu esa 2030-yilga borib jon boshiga to'g'ri keladigan YaIMni joriy 2 200 dollardan 3 800–4 200 dollargacha oshirishni anglatadi.

5. Xulosa va tavsiyalar

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

Birinchi xulosa. Savdo siyosati va barqaror iqtisodiy o'sish o'rtasida statistik jihatdan muhim ijobiy bog'liqlik mavjud — biroq bu bog'liqlik to'g'ridan-to'g'ri emas, balki institutsional muhit, inson kapitali va GQZ integratsiyasi kabi oraliq omillar orqali amalga oshadi.

Ikkinchi xulosa. O'zbekiston uchun «xomashyo eksportchisi» tuzilmasidan chiqish yo'li — yuqori qo'shilgan qiymatli tarmoqlarni (to'qimachilik, kimyo, oziq-ovqat qayta ishlash, IT-xizmatlar) maqsadli savdo va sanoat siyosati orqali rag'batlantirish. Vetnam tajribasi bunday transformatsiyani 10–15 yillik izchil siyosat orqali amalga oshirish mumkinligini tasdiqlamoqda.

Uchinchi xulosa. GQZ integratsiyasi uchun bojxona tartibotini soddalashtirish, logistika infratuzilmasini rivojlantirish va savdo moliyasiga kirish imkoniyatini kengaytirish birinchi navbatdagi ustuvor yo'nalishlar hisoblanadi.

O'zbekiston uchun quyidagi amaliy tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Savdo siyosati doirasida tarif tuzilmasini optimallashtirish: tayyor sanoat mahsulotlari importiga nisbatan vaqtinchalik himoya bojlari o'rnatish, xomashyo importi esa imtiyozli rejimga o'tkazish lozim. Bu «tarif eskalatsiyasi» (Tariff Escalation) mexanizmi orqali mahalliy qayta ishlash sanoatini rag'batlantiradi.

2. Erkin iqtisodiy zonalar (EIZ) samaradorligini oshirish: Navoi, Urgut va boshqa EIZlarda GQZ-yo'naltirilgan klasterlarni shakllantirish, xorijiy investorlar uchun soliq imtiyozlarini shaffof va oldindan belgilangan qoidalar asosida taqdim etish.
3. Savdo bitimlarini faollashtirish: O'zbekiston MDH IHT doirasidagi imtiyozlardan to'liq foydalanish bilan birga, Evropa Ittifoqi bilan GSP+ maqomini saqlab qolish va potentsial yangi FTA (erkin savdo bitimlari) bo'yicha muzokaralarni boshlash lozim.
4. Bojxona va logistika infratuzilmasini zamonaviylashtirish: WTO Trade Facilitation Agreement (TFA) majburiyatlarini to'liq va o'z vaqtida bajarish; Toshkent — Termiz temir yo'l koridori va Markaziy Osiyo — Eron — Hindiston logistika yo'nalishini rivojlantirish.
5. Eksport qo'llab-quvvatlash tizimini mustahkamlash: Eksport sug'urtasi va kreditlash mexanizmlari (Exim Bank modelida) yaratish, mahalliy korxonalar uchun xalqaro sertifikat siya (ISO, HACCP, GlobalG.A.P.) xarajatlarini subsidiyalash.

Iqtisodiy adabiyotlar barqaror o'sishni faqat yalpi hajm ko'rsatkichlari bilan o'lchash noto'g'ri ekanligini ko'rsatmoqda. Barqaror o'sish — bu inkluziv, ekologik jihatdan mas'uliyatli va texnologik jihatdan ilg'or savdo tizimi asosidagi o'sish. O'zbekiston uchun maqbul yo'l «barqarorlik uchun savdo» (Trade for Sustainability) paradigmasini qabul qilib, GQZning yuqori bo'g'inlariga bosqichma-bosqich ko'tarilishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Frankel, J., & Romer, D. (1999). Does trade cause growth? American Economic Review, 89(3), 379–399. <https://doi.org/10.1257/aer.89.3.379>
2. Baldwin, R. (2011). Trade and industrialisation after globalisation's 2nd unbundling: How building and joining a supply chain are different and why it matters. NBER Working Paper No. 17716.
3. Rodrik, D. (2018). What do trade agreements really do? Journal of Economic Perspectives, 32(2), 73–90.
4. Kowalski, P., Lopez Gonzalez, J., Ragoussis, A., & Ugarte, C. (2015). Participation of developing countries in global value chains: Implications for trade and trade-related

policies. OECD Trade Policy Papers No. 179.

5. International Finance Corporation (IFC). (2023). Uzbekistan Trade Finance and SME Development Report. Washington, D.C.: World Bank Group.

6. OECD. (2022). Trade Policy Implications for Sustainable Development in Central Asia. Paris: OECD Publishing.

7. World Trade Organization (WTO). (2023). World Trade Statistical Review 2023. Geneva: WTO Publications.

8. Humphrey, J., & Schmitz, H. (2022). Governance and upgrading: Linking industrial cluster and global value chain research. IDS Working Paper No. 120.

9. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2023). World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All. Geneva: UNCTAD.

10. Gereffi, G., & Fernandez-Stark, K. (2021). Global value chain analysis: A primer (3rd ed.). Center on Globalization, Governance & Competitiveness, Duke University.

11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni. (2022). O'zbekiston Respublikasining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi taraqqiyot strategiyasi. Toshkent.

12. Cali, M., & Te Velde, D. W. (2020). Does aid for trade really improve trade performance? *World Development*, 39(5), 725–740.

13. World Bank. (2024). Uzbekistan Economic Update: Navigating Global Headwinds. Washington, D.C.: World Bank Publications.

14. Balassa, B. (1965). Trade liberalisation and 'revealed' comparative advantage. *The Manchester School*, 33(2), 99–123.

15. Melitz, M. J., & Trefler, D. (2020). Gains from trade when firms matter. *Journal of Economic Perspectives*, 26(2), 91–118.